

Inhoud

Inleiding	11
DEEL 1 Jevgenia	21
DEEL 2 Jane	87
DEEL 3 Indra Devi	153
DEEL 4 Mataji	251
Woord van dank	327
Noten	329
Register	347

Inleiding

Ik zou nooit aan yoga zijn begonnen als ze in de Himalaya ook aerobics hadden gegeven, maar ik moest toch wat.

De paar keer dat ik tijdens mijn studie yogalessen had gevolgd, had ik me nooit echt kunnen ontspannen. Dat leverde dus dubbel zoveel stress op. Elke houding was een herinnering aan de onbuigzaamheid die me al mijn hele leven parten had gespeeld. Ik had me er vaak voor gegeneerd. Als klein meisje was ik door een sadistische balletjuf geweigerd voor een feestje van de balletschool omdat ik zo slecht was in de spagaat. Op de basisschool had ik de pest aan de opdracht om ‘op z’n Indiaas’ te gaan zitten, omdat ik daar enorme pijn in mijn heupen en rug van kreeg. Toen ik me later aan yoga waagde, moest ik mijn rug en mijn benen recht houden en tegelijk mijn tenen aanraken. Dat ging gewoon niet. Ook doordat ik niet eens een halve lotuszit voor elkaar kreeg, raakte ik gespannen en vond ik het ook allemaal maar gênant. Yoga, besloot ik, was iets voor mensen die van nature al kalm, soepel en gracieus waren.

Verder vond ik de caleidoscopische religieuze rijkdom van India, waar ik maanden doorheen had gereisd, heel fascinerend, maar ik moest niets hebben van mensen die pretendeerden goedgelovige westerlingen geestelijke verlichting te kunnen verkopen. Op mijn eerste reis door het land, een korte rugzakvakantie eind jaren negentig, had ik met veel plezier *Karma Cola* van Gita Mehta gelezen, een ironische Indiase kijk op de spirituele toeristen uit het Westen die naar het subcontinent trekken, en de ondernemende Indiase wijzen die handig op die vraag inspelen. ‘Deze branche neemt hand over hand toe,’ schrijft ze, ‘en eindelijk maken wij nu eens dubbele groei-cijfers mee.’ Vanuit journalistiek oogpunt vond ik die hippie-

scene wel interessant, maar ik was bepaald niet van plan om me er zelf in te storten. Ik wist niet eens of ik mijn gezicht wel in de plooi zou kunnen houden bij het ‘Om’ chanten.

Toch wilde ik fysiek bezig zijn. Ik verbleef in McLeod Ganj, een bergdorp in de buurt van de stad Dharamsala, waar zich het hoofdkwartier van de Tibetaanse beweging in ballingschap bevindt. Ik was het rondtrekken beu. Mijn man en ik – we waren er het jaar daarvoor samen vandoor gegaan, toen ik vierentwintig was en hij achtentwintig – waren nu op de helft van wat een reis van een jaar door Azië zou worden. Voor ons vertrek werkte hij voor een net opgericht internetbedrijf. Hij had zijn opties te gelde gemaakt vóór de aandelenmarkt aan het eind van de jaren negentig instortte, en dus hadden we een paar ton tot onze beschikking. Indertijd leek dat een vermogen. We waren allebei dol op reizen. Kortom, we sloegen onze spullen op en vlogen naar Ho Chi Minhstad.

Na drie maanden door Zuidoost-Azië te hebben gezworven, vlogen we van Singapore naar de zuidpunt van de Indiase deelstaat Tamil Nadu, en vandaar verder naar het westen, naar het relatief idyllische Kerala. Daar werden we op het strand aangesproken door een filmproducer die figuranten zocht voor een Indiase musical. Een van de scènes speelde in een ashram, en omdat geen Indiase ashram compleet is zonder een paar maffe westerlingen, vroegen ze of wij mee wilden doen. Het leek ons geweldig. Op de set kwamen we een tweeëndertigjarige Argentijnse volgeling tegen van een echte goeroe, Sai Baba, over wie ik al tijden meer wilde weten. Zijn volgelingen geloofden dat hij God was, en zijn stralende gezicht, onder een verrassende bos kroeshaar, had ik in het hele land op stickers en prullaria gezien. De Argentijnse had medicijnen gestudeerd, maar na een droom waarin Sai Baba haar opdroeg naar India te komen had ze haar studie en haar appartement in Buenos Aires opgezegd.

Toen we later naar het noorden trokken, zochten we haar op in Sai Baba's enorme Prasanthi Nilayam-ashram in een troosteloos deel van Andhra Pradesh, een van de armste deelstaten

van India. De ashram kon zich beroemen op een blinkend planetarium, twee ziekenhuizen waar patiënten gratis werden behandeld, een muziekschool en een splinternieuw vliegveld voor rijke volgelingen met een eigen vliegtuig. Eromheen maakten lemen hutten plaats voor luxueuze flats. We maakten geen gebruik van de slaappleatsen in de ashram – er zijn er tienduizend – maar namen onze intrek in een hotel. Elke middag was er via een luidspreker muziek te horen waarmee de goeroe lof werd toegezongen. Toen ik in een winkeltje een pen kocht om aantekeningen te maken, was die voorzien van zijn glimlachende gezicht.

Overall in Prasanthi Nilayam heerste een soort spirituele hysterie. Een keer zaten we 's avonds te eten, toen een volgelinge met wie we bevriend waren geraakt ons op een Oostenrijkse wees, die haar lusteloze zoontje van zeven achter zich aan sleepte. Ze verkeerde in een geestelijke crisis omdat ze een droom had gehad waarin Sai Baba haar opdroeg het jongetje aan zijn lot over te laten en als bedelares op straat te gaan leven. Ze wist niet of ze daar de 'kracht' voor had. Voor zover ik kon zien, probeerde niemand haar op andere gedachten te brengen.

Ik had ook geruchten gehoord over seksueel misbruik en reageerde geschokt toen ik mensen tegenkwam die al tijden in de ashram zaten, die zeiden dat die verhalen klopten, al verklaarden ze het misbruik als onderdeel van Sai Baba's goddelijke missie. Eén man, een Amerikaan die vroeger peptalks had gehouden op congressen, dacht dat die verhalen deel uitmaakten van Baba's plan om zijn gedachtegoed te verbreiden. 'Kennelijk horen meer mensen wie je bent als je van pedofilie wordt beschuldigd dan wanneer je zegt dat je een incarnatie van God bent,' zei hij. Uiteindelijk verwerkte ik al deze informatie in een artikel voor *Salon*.² De lust om op zoek te gaan naar een goeroe was me inmiddels allang vergaan.

Toen mijn man en ik weken later in McLeod Ganj terugkwamen, zagen we een folder waarin vrijwilligers werd gevraagd op een school voor Tibetaanse vluchtelingen Engelse les te ge-

ven. We hadden maandenlang geen steek uitgevoerd, en dus grepen we deze kans om ons nuttig te maken met beide handen aan. We stelden ons in op een klus van een paar maanden in dit vriendelijke, vredige stadje, heerlijk koel na het gloeiend hete laagland, en ik vond dat ik wat aan mijn conditie moest gaan doen. De meeste mensen die met weinig geld door India trekken, vallen af, maar ik heb een maag van gietijzer en ben dol op naan en paneer tikka masala. Vroeg in de ochtend werd er in een gymzaal in het centrum van de stad *ashtanga*-yoga gegeven, elke dag drie uur, en daar schreef ik me voor in.

Het werd een fysieke slijtageslag. Toen ik begon, wist ik niet dat ashtanga gebaseerd was op lichamelijke oefeningen voor tienerjongens. De achterwaartse sprongen tussen de verschillende houdingen – een soort squat-thrusts gevolgd door halve push-ups – maakten een dierlijke energie vrij waarvan ik niet wist dat ik die had. De kronkelingen die nodig waren voor de verbindende houdingen lagen buiten mijn bereik, de omgekeerde houdingen vond ik doodeng en een spagaat kon ik nog steeds niet. Maar ik bleef gaan, eerst omdat ik wilde afvallen, toen omdat mijn vriendinnen ook gingen en uiteindelijk omdat ik me er fantastisch bij voelde.

Dat kwam voor een groot deel door mijn leraar Vijay, een man uit het zuiden van India met een lijf van elastiek, die met even groot gemak zijn enkel achter zijn nek legde als een zakdoek oprapte. Vijay was wars van pretenties. Toen hij me een keer met een sigaret betrapte, griste hij die uit mijn vingers, om hem vervolgens zelf op te roken. ‘Vijay, wat doe je nou? Je bent een yogi!’ riep ik. ‘Michelle,’ zei hij met een glinstering in zijn ogen, ‘ik ben geen yogi. Ik ben zakenman.’ Dat soort openhartigheid kon ik wel waarderen.

Voor ik uit India vertrok, zei Vijay: ‘Roken is geen belemmering voor je yoga, maar yoga is wel een belemmering voor je roken.’ Dat bleek waar te zijn: een jaar later stopte ik. Mijn man en ik woonden toen inmiddels in Brooklyn. Ik werkte als journalist en schreef stukken over politiek, waardoor ik me vaak gespannen en boos voelde. Yoga werd mijn manier om daaraan

te ontsnappen. Soms deed ik het vier of vijf keer per week. In de rituelen en de gemeenschapszin van de groep begon ik iets te vinden van de troost die anderen in het geloof vinden. Ik geloofde nog steeds niet in bovennatuurlijke dingen, maar voelde wel dat het voordelen had om even uit de drukte van het dagelijks bestaan te stappen en te proberen je open te stellen voor een hogere staat van bewustzijn, hoe pril en vluchtig ook. De discipline waarmee je aandacht besteedt aan de manier waarop je bewustzijn zich ontvouwt, aan de vertrouwde patronen van je geest, leek wel cognitieve therapie, maar dan goedkoper. Ik vond het geweldig dat ik psychologische troost kon ontlenen aan een lichamelijke work-out.

Lenig of soepel zou ik nooit worden, maar ik leerde dingen te doen met mijn lichaam die ik niet voor mogelijk had gehouden. Af en toe vond ik zelfs dat de afkeer die ik altijd voor mijn nimmer slanke lichaam had gevoeld ook iets positiefs had, want zonder die afkeer zou ik nooit aan yoga zijn begonnen.

Maar yoga was niet alleen fijn, het riep ook vragen op. De beweringen over bepaalde houdingen – dat een bepaalde schikking van lichaamsdelen goed was tegen depressie, en een andere tegen hoofdpijn of PMS – leken bijna magische waarde te hebben. Ik werd ibbel van het romantische beeld dat sommige docenten schetsten van India, een land dat ondanks zijn religieuze pracht ook van een verbijsterende gruwelijkheid kan zijn. En ik wist dat houdingsyoga wel wordt gezien als een echt Indiase discipline, maar dat de zweterige, snelle stijl die ik in New York beoefende, in India vrijwel niet te vinden was buiten de plekken waar veel toeristen kwamen. In McLeod Ganj kwam iedereen met wie ik yoga deed uit de Verenigde Staten, Europa, Australië of Israël. Vijay vertelde me dat zijn eigen leeraar een Fransman was geweest. De Indiase yogi's die ik tegenkwam, waren zwervers met dreadlocks, die zich bezighielden met fysieke bijna-onmogelijkheden, zoals dagen op één been staan of op een spijkerbed slapen, dingen die mijlenver afleken te staan van wat je bij de moderne yoga leert.

De standaardverklaring onder westerse yogi's voor het feit

dat hun stijl in India vrij weinig voorkomt, is dat de meeste mensen daar het contact met hun afkomst verloren hebben. Toch wilde ik graag weten wat het verband was tussen de met as ingesmeerde sadhoes die ik zich in onmogelijke bochten had zien wringen op de oever van de Ganges in Benares, en de sportieve rek-, strek- en draaibewegingen en handstanden die ik eerst in McLeod Ganj en daarna in sessies van anderhalf uur in Brooklyn had beoefend. En dus ging ik op zoek naar een boek of artikel dat dat kon verduidelijken. Bij die zoektocht stuitte ik op het overlijdensbericht van Indra Devi in *The New York Times*.

‘Indra Devi, dochter van Europese adellijke ouders, die de oeroude yogatechniek heeft onderwezen aan Sovjetleiders, Hollywoodsterren als Gloria Swanson en zelfs aan leerlingen in India, is donderdag op 102-jarige leeftijd in Buenos Aires overleden,’ zo begon het artikel. Verderop stond dat ze les had gehad van dezelfde goeroe als B.K.S. Iyengar en K. Pattabhi Jois, leermeesters over wie ik serieuze beoefenaars van yoga in India had horen praten. Er stond ook nog in dat ze in Berlijn in cabarets had opgetreden en actrice was geweest in vroege Indiase films. Volgens het artikel gaf ze ‘waarschijnlijk de eerste yogalessen in het moderne China’ en schreef ze het eerste door een westerling geschreven boek over yogabeoefening dat in India werd uitgegeven.³

Ik dacht: Indra Devi’s verhaal, dáár zitten alle antwoorden in die ik zoek. En zo begon ik de loop van haar vreemde, af en toe ondoorgrondelijke en vaak epische leven na te gaan. Zoals ik hoopte, biedt dat leven inderdaad inzicht in de manier waarop de yoga die wij in het Westen beoefenen, is ontstaan. Bovendien laat het zien dat er verbanden zijn met de oude Indiase tradities, maar dat de westerse yoga daarnaast ook een volstrekt eigen koers heeft gevaren. Uit haar leven wordt duidelijk dat deze yoga het resultaat is van een lange gedachtewisseling tussen India, Europa en Amerika. Toen ik de kronkelige weg volgde van Devi’s leven en leer bleek merkwaardig genoeg dat ik de twijfels die ik had gehad over de authenticiteit van de

moderne yoga met een gerust hart vaarwel kon zeggen, omdat duidelijk werd dat er nooit een ongerepte, tijdloze traditie heeft bestaan.

Maar het verhaal van Devi's leven is veel meer dan de geschiedenis van yoga in het Westen. Toen ik erin dook, merkte ik dat er allerlei merkwaardige zijsporen van de geschiedenis van de twintigste eeuw boven water kwamen. Devi was een Zelig-achtige figuur, een esoterische vrouwelijke versie van Forrest Gump die overal lijkt te zijn opgedoken waar gewichtige gebeurtenissen plaatsvonden. Haar verhaal heeft raakvlakken met de Russische Revolutie, de cabarets van het Berlijn van de Weimarrepubliek, de Indiase onafhankelijkheidsbeweging, de Japanse bezetting van Shanghai in de Tweede Wereldoorlog, en Hollywood in de hoogtijdagen van de jaren vijftig. Ze duikt puur bij toeval op in Dallas als Kennedy wordt doodgeschoten en in Saigon als de oorlog in Vietnam op zijn hoogtepunt is. De ashram waar ik in Andhra Pradesh ben geweest – Devi blijkt de faam van Sai Baba in het Westen te hebben verbreid. Ze heeft het pad gekruist van mensen als Gandhi, Greta Garbo en John Lennon. Ze was geestelijk adviseur van de tweede man van Manuel Noriega, en haar naam duikt voortdurend op in verslagen van de Amerikaanse inval in Panama.

Een fascinerend levensverhaal, kortom, maar toen ik het begon op te schrijven, begreep ik waarom niemand dat ooit eerder had gedaan. Wat er aan bronnenmateriaal is, zit verspreid in archieven, oude kranten, overheidsdossiers en huizen van vrienden over de hele wereld. Het is deels in het Engels geschreven, maar ook in het Russisch, Tsjechisch, Duits, Pools en Spaans, en die laatste taal is de enige die ik naast het Engels enigszins beheers. Devi heeft diverse boeken uitgebracht, waaronder, toen ze honderd was, haar in het Spaans geschreven memoires getiteld *Una mujer de tres siglos* (Een vrouw van drie eeuwen). Haar autobiografische teksten zijn echter uiterst selectief en bevatten grote lacunes. In haar memoires wijdt ze nog geen acht pagina's aan haar acht jaar in China; belangrijke

gebeurtenissen blijven soms volledig onvermeld.

Voor sommige delen van dit boek kon ik alleen afgaan op Devi's eigen versie van de gebeurtenissen. Maar ik heb ook oude brieven weten te vinden, en aan haar gewijde passages in vergeelde boeken. Ik heb de hand weten te leggen op haar vertrouwelijke FBI-dossier – J. Edgar Hoover hield haar in het oog, daarover hoeven we ons natuurlijk niet te verbazen – en het dossier van haar eerste man, een diplomaat. Ik heb iemand ingehuurd om me te helpen bij onderzoek in de archieven van Riga in Letland, waar ze is geboren, en in Berlijn. Naast Letland en Duitsland heb ik ook India, Argentinië, Mexico en Panama bezocht. Ik heb flinke bedragen uitgegeven aan vertalers, soms zonder te weten of ik iets aan het materiaal zou hebben; dat kon ik pas zien als het vertaald was. Ook nu nog zijn er lacunes. De meeste mensen die Devi bij leven hebben gekend, vonden haar op de een of andere manier ongrijpbaar, en ook na haar overlijden is ze dat nog steeds.

Voor een deel komt dat doordat ze zoveel verschillende identiteiten had. Keer op keer bouwde ze een nieuw bestaan op, om het weer overboord te zetten als het haar niet langer uitkwam, kennelijk zonder moeite of spijt. Je kunt haar talent voor dat steeds opnieuw geboren worden afleiden uit de vele namen die ze heeft gevoerd. Ze werd geboren als Jevgenia Peterson, maar liet zich ook Eugenie en Jane noemen, en later Indira en Indra, dat alles gecombineerd met uiteenlopende achternamen. Voor haar was het voortdurend openstaan voor verandering een spirituele grondregel, al typeert het haar ook als een zeer modern soort beroemdheid. Hieronder zal ik haar verder Jevgenia noemen, tot ze in Hollywood belandt en officieel Indra Devi wordt.

Ik heb met tal van mensen gepraat die haar hebben gekend, onder wie twee intieme vrienden die zelf haar levensverhaal hadden willen schrijven, maar daar niet in slaagden en zo genereus waren om wat ze te weten waren gekomen met mij te delen. (Uiteindelijk wist een schrijfster, Natalia Apostolli, in 1992 met een Spaanstalige biografie van Devi te komen. Haar

Una vida, un siglo ((Een leven, een eeuw)) is vrijwel geheel gebaseerd op verhalen en herinneringen van Devi zelf.)

Sommige mensen die van haar hebben gehouden en me hebben geholpen, zullen teleurgesteld zijn over dit boek. Voor hen was ze bijna goddelijk. Ik zie haar als een complexe, gewaagd moderne, soms inspirerende en soms gekmakend onverantwoordelijke vrouw, niet als een spiritueel voorbeeld.

Sterker, hoe meer ik over Devi te weten kwam, hoe meer ik eraan twijfelde of haar ethiek van ‘je aan niets en niemand binden’, een gedachte die bij yoga vaak opgeld doet, wel echt te combineren valt met hartstochtelijke loyaliteit jegens anderen. In ‘Reflections on Gandhi’, geschreven een jaar nadat de Mahatma was vermoord, zegt George Orwell: ‘In deze van yoga vergeven tijd gaat men er maar al te makkelijk van uit dat niet-hechten beter is dan [...] volledige acceptatie van het aardse bestaan. [...] Als je die gedachte naar de oorsprong zou kunnen volgen, zou je volgens mij ontdekken dat het voornaamste motief voor niet-hechten een verlangen is om te ontkomen aan de pijn van het leven, en bovenal aan liefde, die, seksueel of niet-seksueel, hard werken is.’⁴ Dat is een reductionistische visie, maar na jaren onderzoek naar Devi’s leven, dat op veel manieren een triomf van niet-hechten is, denk ik dat Orwell er niet ver naast zat.

Toch is yoga nog steeds even belangrijk voor me. Mijn yogalessen hielpen me zelfs om te gaan met de twijfels over yoga die tijdens het schrijven van dit boek af en toe boven kwamen drijven. Dat is volgens mij ook de reden dat yoga zoveel rust geeft aan niet-gelovige stadsmensen zoals ik: het is een techniek, geen religie. Je hoeft nergens in te geloven, ook niet in yoga, om toch vreugde en troost te vinden in de bewuste koppeling van ademhaling en beweging, of opluchting te ontleenen aan het vertragen van je rondtollende gedachten. Het is gewoon een kwestie van doen.

Devi is van groot belang geweest voor de wereldwijde verbreiding van yoga. Om die reden ben ik niet alleen gefascineerd door haar, maar ben ik haar ook dankbaar. Meer dan in